

Marija Krstić

*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu
jabucica011@gmail.com*

Tito kao turista

Apstrakt: Jugoslovenska spoljnopolitička orijentacija i njena uloga u Pokretu nesvrstanih, omogućavala je Josipu Brozu Titu da se ponaša kao turista. Cilj ovog rada je da pokaže kakav turista je bio Josip Broz Tito i koji elementi turizma prate njegova putovanja. Titova putovanja će se kontekstualizovati u aristokratski turizam i izgradnju kulta ličnosti Tita u okvirima jugoslovenskog političkog poretka. Takođe, pokazaćemo kontradiktornosti vladajuće komunističke ideologije i ponašanja neprikosnovenog lidera koje ima odlike kapitalističkog turista. U toj kontradiktornosti opravdavajući medijacioni faktori, "politika mira" i Pokret nesvrstanih kao osnov većine Titovih turističkih putovanja, podržani su i potpunim odsustvom bilo kakve mogućnosti javnog ukazivanja na turističko putovanje aristokratskog luksuza neprikladno lideru proleterskog pokreta i borbe za vlast radničke klase.

Ključne reči: Josip Broz Tito, nesvrstavanje, Jugoslavija, turizam, putovanja

"Tito je (...) volio da putuje. Jeste, Tito je bio i znatiželjnik, naročito ako se radilo o zemljama u kojima nikad nije boravio i državicima sa kojima se nikada ranije nije sreo (...)."

(Mandić 2005, 667)

Uvod

U ovom radu će biti ispitani turistički aspekti međunarodnih političkih putovanja Josipa Broza Tita sa ciljem da se ukaže kako su jugoslovenska spoljnopolitička orijentacija i Titova uloga u Pokretu nesvrstanih omogućavali ovom jugoslovenskom državniku da se ponaša i kao turista. Uprkos tome, treba naglasiti da turistički aspekt Titovih međunarodnih političkih susreta nije osnovni razlog njegovih putovanja, već predstavlja sastavni deo ostvarenja uspešnih diplomatskih odnosa.

Tito nije bio običan turista. On je bio "putnik mira, pobornik politike aktivne miroljubive koegzistencije i saradnje među različitim državama" (v. Bratko

1980; Tito 1981; Štaubringer 1980). "Mi nismo išli da se provodimo... Mi nismo išli da potkopavamo nečiji prestiž. Mi smo išli kao nosioci mira, da djelujemo u pravcu smirivanja u svijetu" (Tito, prema Štraubringer 1980, 97). Ipak, mnogi aspekti Titovih međunarodnih političkih putovanja otkrivaju da on jeste bio itekako turista, s obzirom na to da su ga u inostranstvu uvažavali kao vladara i na takav način se i odnosili prema njemu. Samim tim, i njegova putovanja su imala takav prijem i formu.

Istraživanje je zasnovano na tumačenju istoriografskih podataka sa staništa antropologije turizma, mlade poddiscipline antropologije. Smatra se da je tek tokom 1980-ih, turizam postao predmet antropoloških istraživanja s osnovnim zadatkom proučavanja sociokulturnih implikacija turizma (Yamashita 2001). Pored toga, antropologija turizma se bavi istraživanjima turista i prirode samog turizma, kao i društvenih, ekonomskih i kulturnih uticaja turizma na domaćinsko društvo, te vezu domaćin-turista (Graburn 1983). Ovaj rad nije posvećen istraživanju grupe turista, već jednom turisti. Ne istražuje se njegov uticaj na posećene zemlje već će se, ispitivanjem karaktera njegovih internacionalnih i poslovnih putovanja, pokazati da su ona imala i turističku komponentu, iako ta komponenta nije predstavljala javnu niti jedinu svrhu putovanja.¹

Tito je učinio 169 državničkih poseta, posetio preko 70 zemalja i susreo se sa oko 350 predsednika država i vlada (Димић 2005, 298), dok je više od polovine svih putovanja vodilo u Treći svet (Bratko 1980, 10). Kao diplomata i državnik, Tito je počeo da putuje u inostranstvo još 1944. kada se sastao sa Čerčilom u Napulju i Staljinom u Sovjetskom Savezu (Mates 1980). Posle Drugog svetskog rata, Tito je posetio Poljsku, Čehoslovačku, Sovjetski Savez, Bugarsku, Rumuniju, Mađarsku, Veliku Britaniju, Grčku, Tursku, Indiju, Burmu, Egipat, Etiopiju, Indoneziju, Francusku, Sudan, Šri Lanku, Maroko, Tunis, Mali, Gvineju, Liberiju, Ganu, Togo, Peru, Boliviju, Čile, Brazil, Meksiko, Sjedinjene Američke Države, Finsku, Kipar, DR Nemačku, Norvešku, Alžir, Austriju, Irak, Siriju, Južni Jemen, Avganistan, Mongoliju, Japan, Kambodžu, Pakistan, Iran, Nepal, Bangladeš, Ugandu, Keniju, Zambiju, Tanzaniju, Libiju, Belgiju, Luksemburg, Italiju, Vatikan, SR Nemačku, Holandiju, Dansku, Kanadu, Panamu, Venecuelu, Švedsku, Portugaliju, DR Koreju, NR Kinu, Kuvajt, Maltu i Kubu (Štaubringer 1980, 15). Poslednje internacionalno

---

¹ Komparativno istraživanje turističkih aspekata drugih državnika (pripadnika NATO i Varšavskog pakta ili Pokreta nesvrstanih) iz istog perioda moglo bi da ukaže da li je i koliko Tito bio jedinstven u svojim turističkim iskustvima među političarima. S obzirom da takvo istraživanje zahteva dugotrajnija istraživanja i obimniji rad, ovde će biti prikazano samo kako je predstavljen aspekt Titovih političkih putovanja i njegov prijem kao državnika u inostranstvu s ciljem da se ispita da li je i u kojoj meri Tito bio turista, a ne da se pokaže da se jedini od političara ponašao kao turista.

Titovo putovanje je bilo 1979. godine u Rumuniju radi razgovora sa predsjednikom Čaušeskuom. "Nema nijednog svetskog lidera, niti ga je bilo u ovom veku, koji je u svojstvu šefa države ili partije lično sreo i poznao veći broj svetskih ličnosti od jugoslovenskog predsednika Tita" (ibid, 306). Tito je bio u Egiptu sedamnaest puta, Sovjetskom Savezu trinaest puta u periodu od 1955-1980, Rumuniju je posetio jedanaest puta, u Indiji i Alžiru je bio pet puta, u Etiopiji, Siriji, Sjedinjenim Američkim Državama i Mađarskoj četiri puta, u Velikoj Britaniji je bio tri puta, a u Francuskoj, Zapadnoj Nemačkoj, Austriji, Zambiji i Šri Lanki dva puta (Bratko 1980, 10, 11). Tito je smatrao da putovanja nisu laka ali da su potrebna radi razmene mišljenja i da služe učvršćivanju mira. "Posjete i kontakti između državnika veoma su važni u današnjoj situaciji, a osobito kontakti i međusobne posjete između odgovornih ljudi neangažovanih zemalja, jer se u neposrednim ličnim razgovorima može mnogo lakše i konstruktivnije prilaziti razmatranju raznih problema i, na osnovu razmjene gledišta, mogu se donositi potrebni zaključci o daljoj borbi za očuvanje mira u svijetu i drugom" (Tito 1962, 187).

Koreni turizma

Definicija turizma

Prema Koenu, putovanja radi opuštanja i odmora su poznata mnogim istorijskim i premodernim društvima. Turizam, kao društveno prepoznata aktivnost, odvojena od institucionalnog područja, nastao je u Zapadnoj Evropi tokom XIX veka (Cohen 2008, 398) i predstavlja proizvod modernosti, s obzirom da je nastao zahvaljujući razvoju modernih sredstava transporta i društveno-ekonomskih promena prouzrokovanih industrijskom revolucijom (Yamashita 2001, 15797). Turizam se može razumeti i kao deo istorije potrošnje i istorije odmora – "leka" od posla (Gorsuch 2006, 2). Turizam i odmori su predstavljali odliku društvenog (klasnog) statusa i kolektivnih ideniteta (Baranowski and Furlough 2001, prema: Gorsuch, loc. cit.). S tim u vezi, Koen ističe da se turizam prepliće s drugim oblicima aktivnosti, kao što su religija, obrazovanje, zdravlje, sport (Cohen 2008, 400). U Srbiji, u XIX i početkom XX veka turističke aktivnosti su nazivane "izleti", "posete", "putovanja", "odlasci u banju" i sl. (Stojanović 2006).

U svom najopštijem vidu, turizam se može definisati kao putovanje radi zadovoljstva koje karakteriše privremenost odstupanja od svakodnevnog života (Van Den Berghe 1996, 551). Na sličan način i Dragičević-Šešić, objašnjava da se često želja za turističkim putovanjem poistovećuje sa željom za odmorom, zabavom, rekreacijom.

Internacionalni turizam

Prema odrednici u "International Encyclopedia of the Social Sciences", demografski gledano, internacionalni turizam predstavlja privremene migracije preko granica radi odmora (Cohen 2008, 398). Kako Koen objašnjava, na institucionalnom nivou, u pitanju je sistem preduzeća (avio kompanije, turističke agencije, hoteli, prodavnice suvenira, restorani, tematski parkovi itd.) i organizatora (putnička udruženja, lokalni i nacionalni turistički autoriteti, internacionalne turističke agencije) koji upravljaju procesom i na usluzi su u tom protoku. Na društvenom planu, u pitanju je kompleks stavova, motivacija, normi i uzora koji regulišu i oblikuju protok migracija kome daju institucionalni oblik (loc. cit.).

Internacionalni turizam, kao moderni masovni fenomen je nastao posle Drugog svetskog rata kada je obuhvatio praktično sve društvene klase na Zapadu, iako postoje razlike u tipu i distanci putovanja, organizaciji, motivacijama, stilu putovanja i kulturnim motivima (Cohen 1984, 376, 377).

Turista

Reč "turista" potiče iz francuskog jezika. U engleskom se pojavljuje 1800. godine, dok se u srpskohrvatskom, istovremeno kada i u ukrajinskom i turskom, pojavljuje u kasnim 1950-im (Böröcz 1992, 727; Encensberger 1983, 13, 16). Turista je neko ko putuje iz zadovoljstva. Za razliku od putnika koji je aktivan, turista je pasivan, ide u razgledanje i čeka da mu se dogode zanimljive stvari (Burstin 1983, 36; Culler 1981). "Želja za putovanjem kao turistička potreba istorijski se javlja uslovljena razvitkom kulturnih potreba, bilo kao težnja ljudi za upoznavanjem, neposredno, nepoznatih predela, ljudi i običaja, bilo kao težnja za upoznavanjem prošlosti, putovanjem u ona mesta i predele koja u nacionalnoj ili svetskoj istoriji imaju veliki, često i mitski značaj" (Dragičević-Šešić 1983, 150).

Preteče turističkih aktivnosti

Postoji više mišljenja o tome kako je nastao turizam. S jedne strane se pretpostavlja da su preteča turizmu *Grand tour* putovanja iz XVIII veka. Grand tour predstavlja tip putovanja britanske i francuske aristokratije koji je cvetao između XVI i XVIII veka u cilju obrazovanja (Böröcz 1992, 709). Koen definiše Grand tour putovanja kao oblik sekularnog hodočašća centrima evropske antike i kulture (Cohen 2008, 398). Ta putovanja su pripremala mušku decu za diplomatsku službu kroz ugodne instrukcije i posete stranim zemljama (Böröcz 1992, 709). Skromniji broj ovakvih putnika je činila aristokratija, dok su većinu činili sveštenici, profesionalci, trgovci, vojnici, plemići, odnosno bogati građani (ibid, 710). Sa druge strane, neki autori ističu da je turizam na Zapadu predstavljao

sredstvo za izgradnju nezavisne i pouzdane srednje klase koja se razlikovala od svojih aristokratskih prethodnika na Grand tour-ama, zbog naglašene svrhe i napora (Gorsuch and Koenker 2006, 5). U to vreme je evropska aristokratija putovala u malom broju (Turner and Ash 1976, Graburn 1977 i Boyer 1982, prema: Böröcz 1992, 709), dok devetanestovekovni industrijalizam predstavlja rođenje putovanja buržoazije u većem broju (Rapport 2005, 354). S tim u vezi i Neš govori da, iako je turizam postojao verovatno i u antičkoj Grčkoj, najstariji istorijski podaci o turizmu potiču iz XVIII veka i odnose se na oblik aristokratskog turizma. Pod aristokratskim turizmom² se podrazumeva slobodna aktivnost male grupe ljudi iz visoke klase (Nash 1979, 68). Prema Nešu, čak i danas je moguće pronaći ljude koji traže i teže idealima davno nestale neradničke klase.

Kao što se vidi iz primera, turističke aktivnosti su se ukorenile u društvu XIX veka među imućnijim građanima. U narednim poglavljima će biti pokazano da li se, kako i kada Josip Broz Tito ponašao kao turista.

"Titomen"

Turizam u Jugoslaviji

U međuratnom periodu u Kraljevini SHS, kao i u Istočnoj Evropi, 1920-te i 1930-te nisu predstavljale vreme masovnog međunarodnog turizma, kao u Americi i Zapadnoj Evropi u istom periodu (Sobe 2006, 93). U inostranstvo su putovali uglavnom učenici, studenti i profesori na studijska i stručna putovanja, odnosno u pitanju su putovanja sa svrhom (ibid.). Slična situacija je važila i posle Drugog svetskog rata. Dimić ukazuje da su posleratne godine u SFR Jugoslaviji, obeležene Hladnim ratom, predstavljale vreme obnove i izgradnje, razvlašćivanja klasnog neprijatelja, prvih petogodišnjih planova, radnih akcija, agrarne reforme i kolonizacije, kolektivizacije sela i njenog demografskog sloma, ubrzane industrijalizacije, urbanizacije i modernizacije, uz "stalno stezanje kaiša".

---

² Iako, kako Džadž ističe, termin "aristokratija" potiče od grčkih reči *aristos* i *kratos*, što znači "vladavina najboljih", autor opominje da je u savremenom dobu termin postao tako širok da ga je nemoguće precizno definisati (Judge 2008, 173; v. Maczak 2001). U zavisnosti od perioda (stari vek, srednji vek, moderno doba), države (Grčka, Engleska, Francuska, Rusija npr.), aristokratija je imala drugačije značenje (Maczak 2001; Judge 2008). U radu se Titove turističke aspiracije porede s aristokratskim turizmom da bi se pokazale njegove pretenzije da se ponaša kao plemić, kome dolikuje "slobodan kult razmetanja" i "plemenit način života" koji se vezuje za aristokratiju (Judge 2008, 174). Stoga je i moja ideja "Tita kao aristokrate" izvedena iz koncepta "aristokratskog turizma", a ne na osnovu poređenja sa značenjem pojma "aristokrata" koji se menjao kroz vekove.

U prvoj posleratnoj deceniji nije se mnogo putovalo zato što je putovanje bilo privilegija retkih, pre svega proverenih i pouzdanih (Димић 2005, 296). U inostranstvo najčešće tih godina putuju visoki državni i partijski funkcioneri, diplomate, stručnjaci koji idu na usavršavanje ili po službenoj dužnosti, sportisti, umetnici i naučnici, stipendisti (loc. cit.). Tokom socijalističkog perioda, putovanja u inostranstvo su bila problematična zato što su se zvanične zebnje o neograničenim putovanjima reflektovale u strogoj kontroli režima pasoša, viza i pozajmica čvrste valute (Bracewell 2006, 251). Štaviše, vlada FNRJ je 1953. godine odlučila da se bez njene saglasnosti ne može putovati u inostranstvo zato što učestalost putovanja, veliki broj ljudi koji putuju bez naročite potrebe i često neobezbeđeni devizama, imaju za posledicu nepotrebno trošenje deviza (Архив Југославије, 130-608-1004). "Razlozi slabog putovanja proisticali su iz zatvorenosti granica, usporenog kursa liberalizacije pasoša, niskog standarda stanovništva, ideoloških barijera, straha od inostranstva i sumnji koje svako prekoračenje granica 'na Istok' ili 'na Zapad' sobom nosi" (Димић 2005, 297).

Sadržaj Titovih državničkih putovanja

U zemljama koje je posećivao radi političkih kontakata, uspostavljanja mira i saradnje, pored razgovora sa političarima, Tito je obilazio i hidroelektrane, fabrike, industrijska preduzeća, poljoprivredne organizacije, brodogradilišta, spomen groblja žrtvama u Drugom svetskom ratu (Štaubinger 1980; Mandić 2005; Сокиль 2007), bolnice, univerzitete, vojne barake (Rajak 2005, 96). "Program u Šangaju zgusnut i naporan.. za dan i po, uz već pomenuto: razgledanje grada, šetnja brodom po rijeci Hoang Pu, upoznavanje sa lukom, njenim instalacijama i okruženjem, posjeta Stalnoj izložbi privrednih dostignuća, balet u zgradi Opere..." (Mandić 2005, 552). Iako primarna svrha Titovih putovanja nisu bili turistički obilasci i posete, takav vid političke saradnje može se smatrati varijantom aristokratskog vladanja i putovanja. "Posete drugim dvorovima još su znatno pre toga (pre XVIII veka - M.K.) sačinjavale deo obrazovnog procesa mladih plemića, među pripadnicima otmenijih staleža ustalili su se odlasci u banju, na lečenje (...). Njihov uticaj na razvoj turizma oseća se i dan-danas, iako se cilj obrazovanja potpuno promenio" (Encensberger 1983,17). Prema Dragičević-Šešić, najčešće motivacije za turistička putovanja je želja čoveka da vidi čuvene istorijske spomenike i istorijska mesta – poprišta velikih bitaka, remek-dela umetnosti, čuda prirode. Obrazovane aristokrate XVIII i XIX veka su putovali da bi obogatili svoj duh, da bi se istutnjili i izživeli, da bi dokazali pridev svetskog i kulturnog čoveka (Burstin 1983, 32). U stvari, sličnost između devetnaestovekovnih aristokratskih i Titovih putovanja je privilegovanost, odnosno iskustvo predodređeno za privilegovanu manjinu (ibid, 34), mogućnost obilaska dalekih zemalja, učestovanje i posmatranje različitih atrakcija koje čak nisu predviđene niti dostupne većini turista.

Kao i njegovim gostima u SFR Jugoslaviji, za koje su pripremani bogati i ras-košni obroci, Tito je dočekivan na veoma luksuzan način u inostranstvu (Станковић 2007). Na primer, tokom svoje posete Kini 1977. kineski predsednik je u njegovu čast pripremio večeru za 4 000 zvanica, na čijem meniju su se među mnogim specijalitetima našla i crna jaja iz peska stara deset godina, sos od planinskih lekovitih trava, deset vrsta kineskih pečuraka dinstanih na pirinču, pileća salata u lubenici, supa od repa i peraja morskog psa sa morskim algama, sos od gloginja, patka na pekinški način, kineski kupus, morske školjke, gulaš od sitne divljači, knedle od pirinča, riba u medu (ibid.).

Tito i njegovi saradnici su uživali u razgledanju gradova, posećivali su muzeje i važnije istorijsko-kulturne spomenike u cilju upoznavanja zemlje domaćina. "Ako je program u Pnom Penu, uključujući i njegov umjetnički, posebno koncertni i baletski dio, služio za predstavljanje savremene Kambodže, cilj odlaska u provinciju Siemreap (...) bio je upoznavanje njene istorije i najznačajnijih spomenika kmerske civilizacije" (Mandić 2005, 252). Iako je cilj putovanja turiste poseta znamenitostima, odnosno, kako to Encensberger opisuje, oslobađanje od griže savesti zbog nesvrhovitog putovanja, Tito nije morao da opravdava smisao svojih putovanja zato što je oficijelna svrha, uspostavljanje saradnje i kontakta i širenje ideje nesvrstanosti, bila jasna. Na taj način, i Titovi turistički izleti nisu preispitivani. U pratnji svoje delegacije je obilazio tropske savane u Gvineji, gledao koridu u Meksiku, posećivao sela, razgledao zamkove i tvrđave, obilazio najvažnije tekovine različitih civilizacija: Tadž Mahal u Indiji, Viktorijine vodopade u Africi, Firencu, antički Efes, Kineski zid (ibid.). "Na putu od Bolivije ka Meksiku Tito se kratko zadržao u Limi, gde je 3. oktobra, na aerodromu razgovarao sa predsednikom Perua Fernandom Terijem. Avion je aterirao i u meksičkom gradu Meridu, na poluostrvu Jukatanu, pa je Tito ovaj kratki boravak iskoristio da razgleda ostatke drevnih građevina iz doba Maja" (Štaubringer 1980, 143). Tito, u zemljama koje je posećivao, bio je cenjen i poštovan. Narodi su ga voleli i svuda su ga radosno dočekivali (Mandić 2005).³ "Doček u Pragu bio je još svečaniji i veći nego prilikom ulaska u Čehoslovačku i u mestima kroz koje je voz prolazio. Josipa Broza Tita na Vilsonovoj stanici u Pragu dočekala je celokupna čehoslovačka vlada na čelu sa predsednikom Zdenjekom Firlingerom, kao i predstavnici diplomatskih misija. Za maršalovu rezidenciju određen je zamak Zbraslav, udaljen 15 km od prestonice Čehoslovačke" (Совиль 2007, 138). U Kazablanki je došla kolona naroda da pozdravi Tita. "Nije se zato moglo proći, bez zaustavljanja, ni pored sindikalne centrale, visoke zgrade sa čijih se balkona spuštao oblak konfeta. (...) (Tito je-M.K.) sat i po, neprekidno stajao u automobilu.

³ Cilj ovog istraživanja nije utvrđivanje istinitosti autorovih reči, već ukazivanje sa kakvim je privilegijama Tito kao vladar mogao da računa, u ovom slučaju, sa turističkim beneficijama.

'Ruka mi se već bila ukočila, otpozdravljajući' – reći će kasnije" (ibid, 51). U njegovu čast su se pripremale priredbe, večere, masovni mitinzi, svečani banketi i druge različite manifestacije.⁴ "To večere Tito i ostali gosti prisustvovali su velikoj priredbi poznatoj kao 'Noć tapatia', kad je i Tito, okružen temperamentnim narodom Haliska, stavio na glavu meksički šešir sa širokim obo-dom" (Štaubringer 1980, 145). Kao i pravi turista, i Tito je uživao u dokolici i potrazi za autentičnim iskustvom koje obično predstavlja "odigranu" autentičnost ("staged authenticity") (MacCanell 1989, prema: Van den Berghe 1996, 552). U Alžiru, u saharskoj oazi, Tito, njegova supruga i jugoslovenska delegacija su prisustvovali beduinskim običajima, odnosno za njih je priređena priredba sa beduinskim veštinama, dok je u okolini Taung Džija, u Burmi, Tito na jezeru Inle gledao zanimljivu trku čamaca, priređenu u njegovu čast (Štaubringer 1980). Na putovanjima Tito i njegova pratnja su imali priliku da probaju raznovrsna "tradicionalna"⁵ jela i posete mesta i kuće u kojima su rođeni, živeli i stvarali poznati umetnici i naučnici (Mandić 2005, 187-189; Štaubringer 1980, 173-174). Odlasci u muzeje, na balet i pozorišne predstave, prisustvovanje različitim folklornim priredbama, samo omogućavaju upoznavanje jedne zemlje, doživljaj njene kulture i dopunjavaju turistički doživljaj (Dragičević-Šešić 1983, 164). Iako turista predstavlja privremeno besposlenu osobu koja dobrovoljno posećuje mesta daleko od kuće u cilju doživljavanja promene (Smith, prema: Rapport and Overing 2005, 354), Titovi godišnji odmori kao i turistički obilasci zemalja u koje je odlazio radi širenja ideje mira i uspostavljanja saradnje, prikazani su kao prirodan sled događaja a ne kao ekscentrična želja za novim iskustvima i uzbuđenjima. Tito je bio "čovjek iz naroda" i samim tim blizak narodu, poseban po svojim državičkim sposobnostima, ljudskim osobinama i zastupanju vrednosti mira i pravde, a ne po svojim nadljudskim mogućnostima. Tito je bio "dobar čovek, imao je srca za radnika, za ponižene i iskorišćavane" (Bratko 1980, 13) dok su njegovi odmori često bili radni (Štaubringer 1980, 73-74). S tim u vezi, B. Mandić se žali da, iako je posle zvaničnih razgovora u Meksiku, Tito "produžio" sa suprugom na odmor, tamo je morao da se priprema za posete SAD i Ujedinjenim nacijama. "Doći u ekskluzivno odmaralište, čuveni Akapulko, a raditi toliko-čista ironija živo-

⁴ Na izložbi "*Titove Nove godine*" održanoj u Muzeju istorije Jugoslavije tokom decembra 2008. i januara 2009. godine prikazani su dokumenti, fotografije, tonski zapisi i arhivski video snimci sa Titovih dočeka Novih godina (u Egiptu i Indoneziji) iz Arhiva Josipa Broza Tita. Pored toga, prikazane su i fotografije iz privatne fototeke Josipa Broza sa dočeka u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Sarajevu, Brionima, brodu Galeb, Indoneziji i Egiptu. Autor izložbe je Ana Panić, dok je vizuelni identitet izložbe delo Jovane Timotijević.

⁵ Navodnike koristim da bih istakla da je "tradicionalnost" nešto stvoreno, smišljeno i dirigovano, dok se zanemaruju kontakti i međusobne veze u cilju esencijalizacije i konstrukcije jedne nacije i tipizacije i stvaranja kulture (v. Ковачевић 2007).

ta!" (Mandić 2005, 114). Tito je radi "napretka svoje zemlje i opstanka mira na planeti" morao da podnosi i neke "žrtve".

Vodiči

Kao državniku, Josipu Brozu Titu, bilo je omogućeno da prelazi stvarne geografske granice različitih država bez problema, ali isto tako, i "simboličke". On je bio socijalistički političar, pobornik ideje nesvrstanosti, ali i turista, koji je umeo i voleo da uživa. Ne samo da je sa lakoćom prelazio evropske, afričke i azijske granice, za Tita su pisani i posebni "vodiči" kroz istoriju, politiku i ekonomiju zemalja koje je posećivao (Димић 2005, 297). "Ti 'vodiči' bili su prilagođeni njegovom 'poslu' političara i državnika, konkretnoj misiji koju vrši, značajima koja su mu neophodna u susretima i razgovorima sa političkim partnerima, pitanjima na koja mora imati valjane odgovore, vizijama, procenama, interesima, stavovima koji određuju i definišu određenu politiku" (ibid, 298). S tim u vezi, može se zaključiti da su Titova putovanja detaljno planirana ranije.⁶ Iako daleko od toga da je Tito bio mladi plemić na svom obrazovnom putovanju, turistički izleti su objašnjavani potrebom da se Tito, sa svojom pratnjom, upozna detaljnije sa kulturom i istorijom zemlje domaćina. Pored toga, na taj način je ukazivana i počast i značaj zemlji domaćina s obzirom da se Jugoslavija u svojoj spoljnoj politici predstavljala kao "evropska, socijalistička i nesvrstana zemlja sa posebnim interesom da se bori za političko otvaranje Evrope, zapadne i istočne, prema nesvrstanim zemljama i za njeno ekonomsko otvaranje prema zemljama u razvoju" (Kardelj 1977, 119; v. Stojković 1982, 114). Istovremeno, posete inostranim političarima su omogućavale stvaranje ili ponovno upostavljanje kontakata sa tim državama s obzirom da je Jugoslavija u drugoj polovini XX veka imala sukobe i s istočnim i sa zapadnim blokom (v. Petranović 1988; Bogetić 2000). To znači da se Tito, kao iskusni političar, upoznavao sa zemljom koju je trebalo da poseti mnogo pre samog odlaska i, na taj način, koristeći specifične "turističke vodiče za jednu osobu", Tito je postajao iskusni turista. Kako Dimić ukazuje, kada se Tito pripremao za političke posete Grčkoj i Turskoj 1954. godine imao je na raspolaganju posebnu vrstu "vodiča" o istoriji, politici i ekonomiji ovih država. Ti vodiči su sadržavali poverljive informacije, proverene podatke, opservacije i procene, ideje, analize, političke stavove,

⁶ Iz Nju Delhija je u avgustu 1954. godine stigao izveštaj sa sledećim sadržajem.

"Posetio predsednika Nehrua, veza vaš 32. (...) S obzirom na njihove poslove najbolje vreme za posetu odgovara decembar ili od zadnjih dana januara do kraja februara. U pogledu bezbednosti dao sva uverenja i izrazio želju za našim savetima i saradnjom. (...) Interesovao se za Pretsednikove želje u pogledu trajanja i programa i pokazao spremnost da se svim željama udovolji. (...) (AJBT, KPR I-2/4-1)". Planira se koja je odeća prikladna, tačan itinerar putovanja, organizuju se oficijelni i neoficijelni programi (v. AJBT, KPR I-2/4-1).

zaključke pribrane sa ciljem što uspješnije realizacije političkog putovanja koje se preduzima (ibid, 302-302). Oni su sadržavali skup najosnovnijih istorijskih, političkih, ekonomskih i kulturnih podataka o samoj zemlji i njenom odnosu prema Jugoslaviji, što ih čini izuzetnim primercima jedinstvenih turističkih vodiča na osnovu kojih je Tito mogao da stekne kompletniju sliku o jednom društvu. Na primer, u okviru (strogo poverljivog) informativno-političkog materijala o Indiji iz novembra 1954. godine nalazi se dokument o Indiji u kome je opisan njen opšti pregled (geografsko demografski podaci: površina i naseljenost, rasna, verska i socijalna struktura stanovništva; istorijski razvitak), privreda (pregled privrednog razvitka, privredna struktura i privredna politika, spoljna trgovina, petogodišnji plan, finansije), društveno politička struktura (društveno, religijsko i državno uređenje, političke partije, radnički pokret i sindikati, prosveta), oružane snage, međunarodni položaj (uloga Indije do proglašenja nezavisnosti, odnosi sa susednim zemljama, odnosi sa velikim silama, odnosi s ostalim zemljama), odnosi sa FNR Jugoslavijom (saradnja u oblasti političkih odnosa, saradnja u oblasti ekonomskih odnosa) (AJBT, KPR I-2/4-1). "U pitanju je složena i racionalna politička 'slika drugog' ali i sebe samog, pre svega svojih vitalnih spoljopolitičkih interesa, ekonomskih ciljeva, društvenih potencijala i mogućnosti" (Димитић 2005, 303). Vodiči su sadržali istorijske i opšte podatke (geografski, geostrateški i geopolitički položaj, površina, naseljenost, društvene strukture, institucije, politički sistem). Sagledavali su ekonomski i politički plan (unutrašnje odnose i spoljnu politiku), definisali optimalne državne interese (političke, vojne, ekonomske, kulturne) koji su određivali kurs koji treba realizovati (loc. cit.). Podatke za vodiče su sakupljali različiti državni resori i službe, partijski forumi, naučni instituti, a konačnu formu im je davalo Ministarstvo inostranih poslova (loc. cit.). Pored toga, kao izvori sakupljanja informacija su se koristile vesti telegrafskih agencija, statistike, budžeti prihoda i rashoda, bilansi, politički govori, pravna akta, međunarodni ugovori, štampa, naučna literatura, izvori "specijalizovanih" službi i vojnih struktura, podaci kojima raspolaže crkva (ibid, 303-304). Kao što se Tito upoznao sa zemljom koju je trebalo da poseti, istovremeno se upoznao sa njenim funkcionerima: o ličnostima iz predsedništva Republike, iz vlade i o drugim državnim funkcionerima. O nekima od njih postoje pored biografskih podataka i informacije iz njihovog političkog života.⁷

---

⁷ "Dr. Radhakrishnan pretstavlja kombinaciju filozofa i državnika. Njegova 'nezavisnost' od političkih razmimoilaženja ili ideoloških ne suglasica, doprinose da je poštovan od svih političkih rukovodilaca Indije. Tipičan je pretstvanik idealizma u filozofiji. Politička istupanja u Indiji su mu redovono u znaku pozivanja na klasni mir. Posle posete Jugoslaviji govorio je o našoj zemlji pozitivno. U susretu sa našim pretstavicima voli da istakne kako se i Indija takođe bori za socijalizam, čime želi da kaže da to što se događa u Jugoslaviji nije naročito novo za Indiju. (...). Prilikom boravka u Moskvi, posepio je i Staljina" (AJBT, KPR I-2/4-1). O Nehruu, pored biografskih podataka, postoji i po-

S tim u vezi, turistički aspekti Titovih političkih putovanja predstavljaju samo jedan segment širokog spektra političkih odnosa sa posećenim zemljama.

"Pritajeni kapitalista, skriveni aristokrata"

Za razliku od autora koje sam spominjala ranije, neki istraživači smatraju da turizam nije nastao kao verzija aristokratskih putovanja već je povezan sa razvojem industrijskog kapitalizma. Proizvodnja turista, domaćina i trgovačke veze između njih, odnosno industrija turizma predstavlja logični nastavak industrijskog kapitalizma, te je turizam vrsta putničkog kapitalizma (Böröcz 1992, 735-736). Industrijski kapitalizam je ključni faktor u nastajanju institucije migracija iz dokolice, odnosno internacionalnog turizma, zato što prodor migracija radi odmora pretpostavlja dostupnost usluga i infrastrukture za komercijalizovana putovanja (ibid, 709, 713). Kako Tarner i Eš ističu "putovanja u cilju odmora krajnji su proizvod našeg naprednog, potrošačkog društva koje može opstati ako i dalje bude pronalazilo sveže inicijative za motivisanje radne snage kako bi došlo do novog povećanja proizvodnje" (Tarner i Eš 1983b, 139).

Kako ističe Hejvud, socijalizam se pojavio u ranom XIX veku kao reakcija na pojavu industrijskog kapitalizma sa ciljem ukidanja kapitalističke ekonomije zasnovane na tržišnoj razmeni, da bi je zamenilo socijalističko društvo, kvalitativno drugačije, izgrađeno na načelu zajedničke svojine (Hejvud 2004). Iako je Tito bio predsednik socijalističke države koja se kao takva protivila industrijskom kapitalizmu,⁸ na svojim putovanjima on se ponašao kao potrošač, kapitalista i turista.⁹ Tito i Jovanka su priređivali u inostranstvu večere u čast svojih domaćina (Mandić 2005, 364), dok su, istovremeno, "troškovi maršalata bili na vojnom budžetu koji je stajao van javne kontrole i usvajan bez velikih rasprava"

---

glavlje "zabeleške o Nehruu" gde se govori o tome kako se on ponaša, sa kim se susretao. Ide se u takve detalje da se iznose podaci da je Nehru za vreme ceremonija i prijema stalno u pokretu. "Vrti se i probija tamo-amo kroz masu. Ako je prijem priređen u čast nekog državnog gosta Nehru je uz gosta samo u početku kad ulaze" (AJBT, KPR I-2/4-1).

⁸ Kapitalizam predstavlja proizvodnju za globalno tržište u kome su roba, usluga i rad plaćeni dok je vlasništvo privatno i otuđivo (Rose 1996, 83). S druge strane, socijalizam karakteriše društvena jednakost koja se ponekad prikazuje kao oblik egalitarizma, materijalna dobra se raspoređuju na osnovu potreba, ideja bratstva među ljudima, zajednička svojina i zaštita interesa potčinjene i radničke klase (Hejvud 2004, 104).

⁹ cf. "Putovanja 'Galebom' (...) odužila su se katkad na dva do tri meseca (1955-1956 i 1957-1958). Koji bi suvremeni državnik mogao dopustiti sebi da tako dugo bude odsutan iz zemlje? Samoupravljanje je dalo nov sadržaj socijalizmu! (...) Federativnu Jugoslaviju nije opterećivala slabost koja bi proizilazila iz neravnopravnosti njenih naroda. Na kontinentu koji je više od bilo kojeg drugog kontinenta podijeljen na blokove, ova država je izborila i sačuvala nezavisnost" (Bratko 1980, 12).

(Kuljić 1998, 139). Ne samo da je Tito koristio poslovna putovanja radi odmora, on se i ponašao kao tipični turista. Nosio je fotoaparata (Kostin 2003/2005; v. Štaubringer 1980), bio je uzbuđen turističkim atrakcijama i predavao se tim osećanjima. U DR Nemačkoj "Brod 'Hajnrh Man' plovio je lagano, a okruženje sa raznolikim motivima predstavljalo je izazov za fotoreportere i snimatelje. Njima se hitro pridružio i Tito, sa dva fotoaparata i kino-kamerom. Zgodni ljudi obično vole da budu fotografisani, ali i da sami fotografišu. Trčao je gore-dolje po brodu, tražeći bolje uglove (...). Zanesen ovim svojim hobijem, Tito je jedno vrijeme potpuno zaboravio na Valtera Ulbrihta" (Mandić 2005, 211). S obzirom da je Tito bio pasionirani lovac (cf. Štaubringer 1980, 75; Rajak 2005),¹⁰ posle zvaničnih prijema išao je i u lov. U Indiji je Tito prihvatio predlog domaćina¹¹ da deo slobodnog vremena provede u lovu na tigrove (Mandić 2005, 257-258), u Mongoliji, u pustinji Gobi, ulovio je muflone dok je poznato da je i u Keniji išao u lov na divljač. Prema objašnjenjima Dragičević-Šešić, ovakav način putovanja se može definisati kao aktivni odmor koji postaje simbol modernog čoveka. "(...) jedrenje, skijanje (...) postaju obavezni sastavni deo letovanja ili zimovanja, uz stručne učitelje koji nastoje da pokažu da svako može biti istinski gospodar svog tela, te da tako poveća svoje realne fizičke sposobnosti koje inače najčešće ne ume da koristi i razvija" (Dragičević-Šešić 1983, 159). Pored toga, kao što je već istaknuto, Tito je vodio i svoju suprugu sa sobom (v. Tito 1962; Štaubringer 1980). S tim u vezi, Mandić ističe da je u takvim slučajevima zemlja domaćin pripremala poseban program za Jovanku koji su obično sačinjavale posete socijalnim, kulturno-prosvetnim, umetničkim i zdravstvenim institucijama (Mandić 2005, 10).

---

¹⁰ O Titu kao lovcu i zaštitniku prirode bilo je moguće više saznati gledajući arhivske video snimke na izložbi "Titove Nove godine".

¹¹ U Arhivu Josipa Broza Tita, u dokumentaciji o protokolarnim pripremama puta u Indiju i po Indiji, moguće je pročitati interesantne beleške. "Ova varijanta puta (Delhi-Kalkuta-M.K.) ima nesumnjive prednosti od svake druge (Delhi-Madras-M.K.). Pre svega prolazi kroz ravnice reke Ganges, kroz predele koji su uvek predstavljali srce Indije, kroz stare gradove kao Benares (...) također je najlakše (...) posetiti projekte kao što su Sindri, Bhakra, koji su značajni za čitavu Indiju. Pre svega, bilo bi poželjno uključiti u taj program i posetu Dehra Dunu, kao simboličnu posetu Vrhovnog komandanta JNA vrhovnoj vojsci. Ova poseta bi proširila obim i značaj posete. Osim toga, u okviru ove posete bilo bi i najlakše organizovati i lov. Potrebno je istaći, da se nijedan od indijskih rukovodilaca ne bavi lovom, ali je priličan broj oficira koji su veoma dobri lovci. Sa druge strane religiozno stanovništvo u većini je protiv ubijanja životinja, i prelazi verske predrasude samo u onim slučajevima gde ubijanje zveri neposredno koristi stanovništvu (opasnost od tigrova, leoparda). Nije poznato da je koji gost vlade poveden u lov do sada i također treba računati sa tim da su indijski maharadža sa svojim lovačkim priredbama profanirali lov na divlje zveri. U ovom pogledu bilo bi možda poželjno ostaviti inicijativu indijskoj vladi" (AJBT, KPR I-2/4-1).

Turisti i domaćini se, uglavnom, drastično razlikuju po kulturi i jeziku, dok ih deli i prostorna izolovanost. Turista je obično smešten u hotelu, hrani se u restoranima i ne koristi gradski saboraćaj (Van den Berghe 1996, 552).¹² Na sličan način su dočekivani i primani Tito i njegova supruga Jovanka koji su često bili smeštani u palatama ili vilama. U Italiji su imali smeštaj u predsedničkoj rezidenciji, dok je u Boliviji jedna vila bila preuređena za njih. "Šefa jugoslovenske države i njegovu suprugu dočekali su i pozdravili ispred predsedničke palate, koja im je stavljena na raspolaganje, gradonačelnik Vinja del Mara i predstavnicima provincije" (Mandić 2005, 84). Ali, čak i kada Tito nije dolazio sa suprugom, velika pažnja je bila posvećena smeštaju. U prvoj poseti Indiji predsedniku FNRJ i njegovoj užoj pratnji je bio predviđen boravak u palati predsednika Indije. "Ranija palata engleskog podkralja Indije, sa velikim baštama, okruženim zidom i dobro obezbeđena od prezidentove garde. Palata je prostrana i ima dva puta više soba nego Buckingham Palace u Londonu. U slučaju nedostatka prostorija, jedan deo osoblja može biti smešten u Hyderabad House, velikoj palati ranije vlasništvo vladaoca države Hyderabad" (AJBT, KPR I-2/4-1).

Iako nije ispitivano kako su drugi državni putovali i kakve su imali prijeme, iz svega navedenog, može se zaključiti da Tito, socijalistički državnik, koji je zastupao ideje mira, pravde, jednakosti i putovao sa ciljem njihovog širenja, smanjivanja uloge blokova u svetu, kao turista se istovremeno oglašavao o svoje sopstvene vizije, ideje i ciljeve.

Tito "na 101 način"

Zvanični cilj Titovih poseta nije bio turizam. Ove međunarodne posete su imale "važnu ulogu u povezivanju Jugoslavije sa zemljom domaćinom i uspostavljanju čvršćih veza" (v. Социль 2007), stvaranju povoljnijih prilika za jugoslovensku međunarodnu politiku i razvijanja ideje nesvrstanosti.

Dočeci Tita

Titov turizam se može posmatrati iz perspektive turizma vladara ili velikodostojnika, "nedostižnih" ljudi, bogova koji su hodali zemljom¹³ ili iz ugla da je

¹² Vikensova poredi turistički doživljaj sa totalnom institucijom kao što je zatvor zbog diktiranosti i organizovanosti dana, kao i nemanja kontakata sa širom populacijom (Wickens 2002, 848).

¹³ U poseti Africi i "obični čobani su znali ko im je došao u posetu, znali su da su došli ljudi iz Evrope, beli ljudi koji dolaze sa najboljim namjerama prema njima, njihovi prijatelji (...) I mala djeca klicala su kao i naši pioniri riječi na našem jeziku i pjevala su naše pjesmice da bi nas njima pozdravila" (Tito 1962, 344). Iako to nije predmet ovog

"Tito (...) bio car!"¹⁴ U svoje vreme, Tito je bio jedini državnik koji se susreo sa svim državicima sveta osim s Adenauerom i De Golom (Betica, prema: Станковић 2007). "Tito je najveći GOSPODIN koji se ikada rodio na prostorima Jugoslavije i šire".¹⁵ Kada je bio u Vatikanu 1971. godine, sa papom pozdravio stojeći. "Ni taj gest nije prošao nezapažen, jer Papa prima u audijenciji sedeći, i gosti mu ljube ruke" (Štaubringer 1980, 238). Ne samo da su Titu omogućavali kraljevske dočeke, već su se prema njemu i odnosili kao prema kralju. "Tita su na londonskom aerodromu Hitrou dočekali i pozdravili britanski premijer Džems Kalagan i lični izaslanik kraljice Elizabete II lord Oram, što je bio izuzetki izuzetak za protokolarnе običaje 'Gordog Albiona'" (Mandić 2005, 600; v. Kostin 2003/2005). U Amanu, u Jordanu je bio postavljen crveni tepih od aviona do aerodromske zgrade, a dočekaо ga je sam kralj Jordana. Pored toga, Tito je "nasledio" kraljevski voz, kasnije nazvan "plavi voz" (Димитријевић 2004, 101; Štaubringer 1980, 63), brod *Galeb* ali je imao i svoju jahtu *Podgorka*. Tito je na *Galebu* obavljao državničke poslove i dočekivao državnike (Štaubringer 1980, 91-92), primao i razgovarao sa inostranim političarima (Nick 1982, 140), pisao i slao telegrame, pisma i izveštaje (Tito 1962).¹⁶

rada, bilo bi zanimljivo napraviti paralelu između ponašanja Tita i aktivnosti i delovanja Isusa Hrista s obzirom da je Tito bio ateista, harizmatične ličnosti. Na primer, ova scena podseća na dva novozavetna događaja (cf. Luka 2, 8-20; Mat. 21, 8-9, Mar. 10, 13-16). Dalje, o Titovom životu o kome, uprkos mnoštvu podataka, nema dovoljno pouzdanih činjenica, bilo bi heuristički plodno ispitati te priče kao vrstu self-made man stories. "Imam jako srce. (...) možda za to mogu da zahvalim svome seljačkome porijeklu, upornom radu, tome što sam u najranijem djetinjstvu, prije nego što bih otišao u školu, već u pet sati izjutra morao tjerati kravu na ispašu. Jer, moji roditelji su imali mnogo djece i svi smo, tako reći čim bismo prohodali, morali raditi, svaki je imao svoj zadatak. Možda je, dakle, taj tegobni život učvrstio i mene, tako da sam mogao da izdržim mnoge oluje i teškoće na mome životnome putu" (Tito prema: Štaubringer 1980, 302).

¹⁴ <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/read.php?id=4514>.

¹⁵ <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/read.php?id=3174>. (O oprečnim stavovima v. isti sajt).

¹⁶ *Galeb* je brod koji je doživio neobičnu sudbinu. Inicijalno je napravljen kao brod za prevoz banana 1938. u Italiji pod imenom "Ramb III", da bi tokom Drugog svetskog rata služio Nalcima kao minopolagač, kada su ga 1944. potopili Englezi u riječkoj luci (Арсенић 2009, 40). Dugačак je oko 116 metara i visok oko 8, 7 metara, ima pet paluba i nosivosti je 1, 93 tone http://www.b92.net/kultura_old/index.php?view=2&hgl=amerikana&did=17321; v. Biluš 2006. Dostupno na: <http://www.naci.onal.hr/articles/view/24238/> [decembar 2008]; <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=54-55&C=9>; [http://hr.wikipedia.org/wiki/Galeb_\(brod\)](http://hr.wikipedia.org/wiki/Galeb_(brod))). Sa morskog dna je podignut 1948. godine, obnovljen u Puli i preuređen kao školski brod JRM (Арсенић 2009, 40; v. Štaubringer 1980, 28). Posle rata je preuređen u rezidencijalni brod Josipa Broza Tita koji je on koristio za državničke posete i odmor. Dostupno na: (<http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2006/04/25/srpski/VE06042402.shtml>).

Oblici Titovog turizma

S obzirom na to da je granica između putnika i turiste zamagljena (Culler 1981) postavlja se pitanje u kolikoj mjeri je Tito je bio putnik mira, a koliko putnik radi zadovoljstva, odnosno turista? U ovom odeljku ću ukazati na koje sve načine i zbog čega je moguće smatrati Tita turistom. Prema Koenu, postoji više mogućih teoretskih pristupa turizmu u zavisnosti od toga na koji način je moguće razumeti turizam, odnosno turističko iskustvo s obzirom da su u pitanju ljudi, a ne posude u koje je moguće sipati sadržaj. Samim tim i Titov turizam se može razmatrati iz više različitih aspekata koji su na implicitan način prikazani u prethodnim poglavljima. Turizam se može shvatati kao vrsta demokratizovanog putovanja, odnosno, naglasak je na putničkoj komponenti turističke uloge (Cohen

---

Posle raspada SFRJ, brod je prebačen u Crnu Goru, da bi ga crnogorska vlada prodala Amerikancu grčkog porekla, koji ga je transportovao u Rijeku i planirao da ga koristi za sopstvene potrebe (<http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2006/04/25/srpski/VE06042402.shtml>; http://www.b92.net/kultura_old/index.php?view=2&hgl=amerikana&did=17321).

Prema podacima iz Politike, Crna Gora je, već oronuli brod, prodala ga grčkoj firmi čiji je vlasnik Džon Papanikolau planirao da ga obnovi i iznajmljuje kao ekskluzivnu jahtu bogatoj klijenteli (Арсенић *ibid*). Na <http://www.seebiz.eu/hr/seebiz-trend/auto-moto-nautica/galeb-uskoro-ponovno-plovi%3F,3805.html> moguće je pročitati da je nakon Titove smrti, brod služio obuci mornara JRM, a da je tokom rata u Hrvatskoj prevozio izbeglice i namirnice kao i da su vlasti Srbije i Crne Gore prodale su "Galeba" tvrtki Placid Sea i brod je potom dotegljen u brodogradilište Viktor Lenac, gde je trebalo da bude obnovljen, ali izgleda da grčki brodovlasnik nije imao dovoljno sredstava za taj poduhvat (Арсенић *ibid*).

Galeb se 2006. prodavao u sklopu naredbe zbog neplaćenih računa za održavanje od Papanikolaua koji je više godina držao brod vezan u riječkom brodogradilištu Viktor Lenac i duguje više stotina hiljada dolara (<http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2006/04/25/srpski/VE06042402.shtml>; http://www.b92.net/kultura_old/index.php?view=2&hgl=amerikana&did=17321).

Prema vestima B92, gradonačelnik Rijeke je planirao da brod pretvori u muzej (http://www.b92.net/kultura_old/index.php?view=2&hgl=amerikana&did=17321). "Galeb" je ostao na mrtvom vezu kao garant za pokriće tih (Papanikolauovih - M.K.) dugova, vreme je prolazilo a on propadao. Ministarstvo kulture Hrvatske je 2006. godine proglasilo 'Galeb' kulturnim dobrom i tada je grad Rijeke odlučio da ga otkupi i pretvori u nesvakidašnji muzej, ali do danas se u tom pravcu nije ništa učinilo zbog sudskih sporova koji su se oko njega vodili" (Арсенић 2009, 40). U aprilu 2009. godine je predviđeno da će biti prodat na aukciji najboljem ponuđaču. Očekuje se da će to biti Rijeke koja ima pravo njegovog prvokupa i planira da ga obnovi i uredi kao muzej koji će biti trajno ukotvljen uz njenu obalu. Kao i o njegovom vlasniku, tako i o Galebu postoje razne priče. v. <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/read.php?id=4402>; <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/read.php?id=3493>;

Prema različitim autorima Galeb trune u Kraljevici, Tivtu, Rijeci.

1974 i Pearce 1982, prema: Cohen 1984, 375). S tim u vezi može se istaći Titova uloga koji putuje radi širenja ideja miroljubive koezistencije, aktivne neutralnosti i kasnije nesvrstavanja. Pored toga, moderni masovni turizam može predstavljati ekspanziju aristokratskih putovanja – o čemu je već bilo reči. S obzirom da na svojim putovanjima Tito ide u lov, turizam može predstavljati i vrstu modernog aktivnog odmora, odnosno rekreacije (loc. cit.). Tito u zemljama pogođenim fašističim napadima, obilazi groblja i spomenike žrtvama fašizma te tako Titov turizam predstavlja i vrstu tradicionalnih hodočašća (loc. cit.).

Uprkos svim lepotama koje je Tito video i doživeo, on je uvek žudeo da se vrati kući. Često je u inostranstvu postajao nostalgičan. "Mi se u Mongoliji nalazimo već nekoliko dana i moram da kažem da se dobro osjećamo. Naročito je bilo prijatno u lovu (...). Ljudi su nas nevjerojatno lijepo primili, a na dočeku su bili i predstavnici vlasti i Partije u Ajmaku. Osjećali smo se kao da smo u Hercegovini i njenom kršu..." (Štaubringer 1980, 217). Sličnosti sa zemljom porekla omogućavaju da se turisti osećaju dovoljno sigurno da uživaju u neobičnostima koje ih okružuju u drugoj zemlji (Cohen 1972, prema: Wickens 2002, 846). Čak i zbog ovakvih poređenja inostranih krajeva sa SFRJ i želje da se vrati kući, Tito podseća na turistu. "Odlično se osjećam. Samo bih htio što prije da stignem u domovinu" (Štaubringer 1980, 54). Mada, mora se priznati da ovo i nije neuobičajeno s obzirom da je Tito provodio i preko tri meseca na putovanjima.

Iako turizam u SFRJ nije imao zavidan položaj, Titova putovanja nisu prepoznata kao turistička, zato što su imala svrhu koja je nadilazila individualne razloge – Tito je širio ideje pokreta nesvrstanosti, koje su njihovi pobornici smatrali univerzalnim.¹⁷ Samim tim, Tito je izbegao da dobije etiketu "turiste" jer su njegova putovanja imala opštečovečanski smisao.

I posle Tita – Tito

Cilj ovog istraživanja je bilo utvrđivanje postojanja i analiza turističkih aspekata u Titovim političkim internacionalnim putovanjima. U ovom radu nije pravljen razlika među putovanjima na osnovu njihovih karakteristika, od-

¹⁷ "Doktrina nesvrstanosti se ne može ograničiti na politiku zemalja u razvoju uopšte, bez obzira na to što problemi razvoja zauzimaju jedno od prioritarnih mesta u programima nesvrstanih zemalja, niti se može svesti na politiku 'trećeg sveta', odnosno, novooslobođenih zemalja Azije, Afrike i Latinske Amerike, iako je problematika ovih zemalja najzastupljenija u akciji nesvrstanog pokreta. Radi se o univerzalnoj političkoj doktrini, koja je prvi put stavila na dnevni red totalitet međunarodnih odnosa i to ne sa stanovišta čuvanja postojećeg pokreta, već sa stanovišta njegovog korenitog menjanja" (Коматина 1982, 6). Slično i Petković smatra da je nesvrstanost predstavljala izraz opšteljudskih vrednosti (Petković 1985, 17-18).

nosno sličnosti ili razlike u politici koju je vodila zemlja domaćin i Jugoslavija, iako je to element koji je mogao da utiče na prijem i doček jugoslovenske delegacije na čelu sa Josipom Brozom. Na osnovu toga kao je Tito priman u zemljama "narodne demokratije",¹⁸ Sovjetskom Savezu, zemljama NATO pakta ili u zemljama članicama Pokreta nesvrstanih verovatno je moguće utvrditi neke dodatne analize koje su meni promakle u ovom radu – ali smatram da takva uža ali detaljnija analiza, zahteva posebna istraživanja.

Kako piše K. Smit, funkcija organizovanog putovanja predstavlja uspehu kombinaciju mogućnosti pustolovine, novina i bekstva s obrazovnim iskustvom, uz garantovanu sigurnost (Smit 1983, 192). Titova putovanja, pored političke imale su i turističku funkciju. Putovao je sa suprugom i saradnicima, imao je turističke vođe i vodiče, stanovao je na najekskluzivnijim mestima, posećivao najpoznatije spomenike kulture i rekreirao se. "Čovek-turista putuje da bi putovao. On neće da prizna, međutim, da putuje bez razloga (...). Turista obilazi sve što je muzej, muzejljivo, muzejoidno u jednom narodu. Na ovo se nadovezuje i sve što spada u čudesno ili bizarno, bilo da je prošlo, sadašnje ili futurističko (...), obilazi sve što se može nazvati pitoresknim (...)" (Hirš 1983, 216).

Iako postoje autori koji smatraju da aristokratska putovanja nisu bila glavni podsticaj za razvoj turizma već nastanak industrijskog kapitalizma (Böröcz 1992), u ovom radu nije bio cilj da se prover i ispita ta teza. Cilj rada je bio da se istraži jedan aspekt Titove ličnosti. Tito kao "humanista", "mirotvorac", političar, "bog", "self-made man", "aristokrata" i državnik su samo neki od aspekata koji su uticali da se Tito, ideološki protivnik kapitalizma i buržoazije, i sam ponaša kao kapitalista, potrošač i što je još interesantnije, bude prihvaćen kao takav. S tim u vezi ne treba smetnuti s uma da obilasci i neformalne posete, svečane večere i kulturne manifestacije su, takođe, predstavljali prilike za razgovore sa zvaničnicima zemlje domaćina koji su doprinosili uspostavljanju veza Jugoslavije i drugih zemalja, potpisivanju različitih ugovora (o prijateljstvu, posleratnoj saradnji ili ekonomskoj pomoći) i učvršćivanju različitih dogovora. "Traganje za političkom alternativom i stečena veština 'manevrisanja' u svetskoj politici podrazumevali su putovanja" (Димић 2005, 298). Njegovo putovanje u Indiju i Burmu krajem 1954. i početkom 1955. godine, prema nekim autorima

---

¹⁸ Vlast "narodne demokratije" se odnosi na komunističke režime koji su posle Drugog svetskog rata nastali na sovjetskom modelu i vode poreklo od marksističke tradicije (Hejvud 2004, 149). Države "narodne demokratije" su isticale prava radnika, seljaka i sitne buržoazije na vlast dok su u stvarnosti one bile tesno povezane sa politikom Sovjetskog Saveza (Совиль 2007, 133). Jugoslavija, Čehoslovačka, Poljska, Albanija, Bugarska, Mađarska, Rumunija i okupaciona zona Istočne Nemačke su pripadale ovom tipu zemalja (ibid, 133). Na Petom kongresu KPJ je iznesena koncepcija o "narodnoj demokratiji kao specifičnom obliku diktature proletarijata i o mogućnostima uspešne izgranje socijalističkog društva u postojećim uslovima međunarodnih odnosa i međunarodnog položaja Jugoslavije" (Petranović 1988, 217).

predstavlja najvažnije korake za potpuno posvećivanje Jugoslavije principima nesvrstanosti (Rajak 2005, 95; Petranović 1988; v. Kuljić 1998, 271).¹⁹ Prema Rajaku, U Indiji se Tito više upoznao sa načelima nesvrstanosti, uspostavio kontakte s Nehruom i otvoreno se izjasnio protiv pripadanja bilo kom ideološkom i političkom bloku. "Obilazak Praga i Bratislave, susreti sa čehoslovačkim državicima i razne audijencije omogućili su Josipu Brozu Titu i jugoslovenskoj delegaciji da upoznaju Čehoslovačku, njenu istorijsku zaostavštinu, monumentalne objekte, kulturu i običaje, da upoznaju najznačajnije državnike Čehoslovačke i da se susretnu sa diplomatskim predstavnicima drugih zemalja i raznim delegacijama" (СОВИЉ 2007, 143). Prema Sovilju, poseta Čehoslovačkoj je omogućila bolju vezu dve zemlje i čvršću saradnju. Tito je znao da treba i umeo je da se izbori sa neistomišljenicima. Kada se vratio iz Indije i Burme 1955. godine posle 72 dana putovanja, političkih pregovora i lova na tigrove u Indiji, izjavio je da veruje da je taj put krunisan u punoj meri očuvanja mira. "Ima zlobnih glasova koji kažu da se mi zanimamo turizmom, ali to govore oni koji su protiv mirne saradnje, protiv koezistencije... To su oni kojima progresivne i miroljubive snage smetaju da opet bace svijet u najveću katastrofu koju je ikad doživio" (Štaubringer 1980, 55). Na osnovu ovakvih Titovih izjava i polemisanja s apstraktnim "zlobnicima" i želje da se predupredi optužba za "turizam", oprezno bi se mogla izvesti pretpostavka o strahu od prepoznavanja veoma značajnih motiva putovanja. Pored toga, posle Titovih poseta (kao i posle inostranih putovanja njegovih saradnika), podnosili su se izveštaji gde je predsednik bio i kad, ko je sačinjavao pratnju, o čemu su se vodili razgovori (AJ, 130-633-1046). "Poseta Predsednika Republike Tanzaniji, Zambiji, Etiopiji, Keniji, Ugandi, Sudanu, UAR i Libiji, karakterisali su srdačan prijem, prisnost domaćina kao i široke spontane manifestacije prijateljstva domaćina ovih zemalja. (...). Lideri ovih zemalja ocenili su posetu kao značajan događaj i pozdravili predsednika Tita kao velikog revolucionarnog državnika, neumornog pobornika politike mira i međunarodne saradnje, protagonistu ideje nesvrstanosti u savremenom svetu i velikog prijatelja afričkih naroda, kako pre, tako i posle izvojevanja njihove nezavisnosti" (ibid).

---

¹⁹ Bogetić, s druge strane, smatra da su kontakti uspostavljeni još u ranom posleratnom periodu, u Ujedinjenim nacijama, iako ne spori važnost spomenutih Titovih putovanja u cilju organizovanja Pokreta nesvrstanih (Bogetić 1990)... "I putevi (u Indiju i Burmu - M.K.) su umnogome proširili horizonte, konkretizovali poglede i obogatili iskustvo i znanje o svetu van Evrope i Amerike, unutar kojih se do tada razvijala aktivnost Jugoslavije na međunarodnom planu, omogućili identifikaciju onog što je suštinski zajedničko i slično i što može poslužiti kao baza okupljanja, što je na osnovu svega dovelo do definitivne i odlučne orijentacije jugoslovenske spoljne politike na povezivanje i saradnju s ovim zemljama" (ibid, 19).

Na osnovu postojećih teorija o tipovima turizma (Nunjes 1983; Cohen 1984, 378; Rapport and Overing 2005, 358; Wickens 2002, 835-842) i na osnovu iznetih podataka o Titovom turizmu, može se zaključiti da su turistički aspekti Titoih putovanja²⁰ obuhvatali rekreativni, edukativni, kulturni, elitni, organizovani i programirani turizam. Iako turisti utiču na zemlju u koju dolaze, Titov jednosmerni turizam nema vidljive materijalne koristi za zemlju domaćina, niti su izraženi efekti akulturacije (Nunjes 1983, 100-101). Titov turizam je pomogao da se čuje o tim zemljama u Jugoslaviji i da se uspostave kontakti s njima. Turizam utiče na lokalnu zajednicu da se uključi u šire nacionalne i internacionalne sisteme (Cohen 1984, 385). "I ja i svi mi koji smo tamo bili ubijedili smo se u još većoj mjeri da je neophodno potrebno da se tim narodima (u Africi - M.K.) što prije da ekonomska pomoć, i pomoć u ljudima, u kadrovima, jer oni koji su tamo bili nisu vodili brigu da vaspitaju nove ljude, da stvaraju kadrove koji će znati da vode svoju zemlju kad je oni napuste" (Tito 1962, 345). Istovremeno, Pokret nesvrstanih imao je velikog uticaja u otvaranju SFR Jugoslavije ka drugim, prvenstveno azijskim i afričkim zemljama, upoznavanju sa tim zemljama putem prevođenja literature, filmova i putovanja.²¹ U inostranstvu, Tito je bio političar, gost i turista. Uprkos tome, iako primarni cilj putovanja nije bio turizam po sebi i za sebe, postojala je jaka komponenta turizma aristokratije. Može se reći da je u pitanju zaboravljeni tip turizma – aristokratski turizam, iako Tito nije bio tipični aristokrata zato što je on bio seljačkog porekla, politički deklarisan kao socijalista i komunist. U zapisima o Titu na putovanjima, on je predstavljen kao narodski čovek, koga vole njegovi podređeni i prema kojima se on ponaša kao prema ravnopravnima njemu. Tito traži da jede podvarak na brodu *Queen Mary* na putu za Njujork, brine za zdravlje mornara i njihovu bezbednost i sigurnost za koje priređuje prijeme po povratku u Jugoslaviju (ibid.). U ritualnim²² i turističkim situacijama su značenja i pravila svakodnevnog života promenjena (Graburn 1983, 21). Ono što se u normalno vreme ne bi događalo – da predsednik lovi tigra, turisti se događa – i predsedniku se prašta.

Titov turizam jeste delom bio aristokratskog karaktera zato što mu je omogućavao spektar manifestacija koje su nedostupne običnom turistu kao i politi-

²⁰ U radu su razmatrana samo internacionalna putovanja čija je osnovna svrha bila uspostavljanje kontakata i razvijanje saradnje među zemljama.

²¹ <http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/t6535.sr.html>.

²² Tito je praćen i dočekivan javno i svečano i može se reći da Titov turizam ima sve odlike onoga što MekKenel naziva turističkim ritualom: fazu odvajanja, odnosno odlaska od kuće, liminalni period koji predstavlja vremenski određeni boravak na neobičnom mestu i fazu agregacije, odnosno povratka u svoju zemlju i povratak na posao (MacCannell 1976, prema: Graburn 1983, 11-12; Lič 2002, 115-118). O složenoj strukturi putovanja kao višestrukog obreda prelaza u tradicijskoj kulturi v. Kovačević (1985, 133-142).

čaru na poslovnom putovanju i, što je još zanimljivije, Tito je bio jedan od retkih jugoslovenskih turista u inostranstvu. Tito sebe nije smatrao turistom, ali se ponašao kao jedan od njih. Uprkos tome, Tita putovanja se ipak ne mogu poistovetiti sa turizmom, zato što su bila poslovne prirode, ali su imala turističku komponentu. Svrha turizma je zadovoljstvo, dok su primarni ciljevi putovanja Josipa Broza Tita bili politički kontakti i političke veze. Uživanje i zadovoljstvo u socijalističkom društvu nisu bili prepoznati kao ciljevi turizma.²³ Titov turizam je na internacionalnom planu služio u političke svrhe, kao i cilju jačanja svoje moći i privilegija (Gorsuch and Koenker 2006, 8), dok je istovremeno funkcionisao radi zadovoljavanja ličnih aspiracija i težnji. Turističke želje i putovanja su samo jedan od aspekata Titove ličnosti. Samim tim, i ovaj rad ne pretenduje na sveopšte razumevanje Titovog ponašanja i njegove državničke aktivnosti, već pre predstavlja podsticaj za šira istraživanja ličnosti i dela Josipa Broza Tita. S tim u vezi, i naslov poglavlja "I posle Tita-Tito" predstavlja shvatanje da je nemoguće u celini razumeti doživotnog predsednika SFR Jugoslavije, koji je istovremeno bio generalni sekretar KPJ, komandant Vrhovnog štaba, predsednik NKOJ-a i član Predstavništva AVNOJ-a (Димитријевић 2004, 104) na osnovu jednog aspekta njegove ličnosti, već da su neophodna savremena i sveobuhvatnija interdisciplinarna istraživanja.

Literatura

- Арсенић, Р. 2009. Титов "Галеб" постаје музеј. *Политика*, 26. март: 40.
- Biluš, M. 2006. Titova ploveća palača na bubnju. *Nacional* [online], 03. april. Dostupno na: <http://www.nacional.hr/articles/view/24238/> [децембар 2008].
- Bogetić, D. 1990. *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Bogetić, D. 2000. *Jugoslavija i Zapad 1952-1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u*. Beograd: Službeni list SRJ.
- Bogetić, D. 2001. Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954-1955. i oblikovanje jugoslovenske politike nesvrstanosti. *Istorija 20. veka* 2: 65-73.
- Böröcz, J. 1992. The Structure of Europe and the Advent of the Tourist. *Comparative Studies in Society and History* 34 (4): 708-741.
- Bracewell, W. 2006. "Adventures in the Marketplace. Yugoslav Travel Writing and Tourism in the 1950-1960s". In *Turizm. The Russian and East European Tourist under Capitalism and Socialism*, eds. A. Gorsuch and D. P. Koenker, 248-265. Ithaca: Cornell University Press.
- Bratko, I. 1980. *Titovi putevi mira*. Rijeka: Otokar Keršovani.
- Burstin, D. 1983. Od putnika do turistice. *Kultura* 60/61: 30-61.

²³ Kako ukazuju Goršuh i Konker, iako su turisti bili prepoznati kao deo socijalističkog društva, socijalistički turizam je trebalo da bude svrhovit, isplaniran, proizvođač znanja, racionalan i delotvoran, u cilju obnavljanja fizičke i mentalne snage turistice.

- Cohen, E. 1979. Rethinking the Sociology of Tourism. *Annals of Tourism Research* 6 (1): 18-35.
- Cohen, E. 1984. The Sociology of Tourism: Approaches, Issues, and Findings. *Annual Review of Sociology* 10: 373-392.
- Cohen, E. 2008. "Tourism". In *International Encyclopedia of the Social Sciences* Vol. 8, ed. W. A. Darity, 398-400. Farmington Hills, Mich.: MacMillan Reference Books.
- Culler, J. 1981. Semiotics of Tourism. *The American Journal of Semiotics* 1 (1-2): 127-140.
- Димитријевић, Б. Б. 2004. Армија – ослонац Титовог култа личности 1945-1954. *Историја 20. века* 2: 97-121.
- Димић, Љ. 2005. "Бедкер" за једну особу – прилог историји дипломатије социјалистичке Југославије. У *Са бедкером по југоисточној Европи*, ур. Ђ. С. Костић, 295-315. Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Dragičević-Šešić, M. 1983. Turističke potrebe kao kulturne potrebe. *Kultura* 60/61: 150-173.
- Encensberger, M. H. 1983. Jedna teorija turizma. *Kultura* 60/61: 11-29.
- Gorsuch, A. and P. D. Koenker. 2006. "Introduction". In *The Russian and East European Tourist under Capitalism and Socialism*, eds. A. Gorsuch and D. P. Koenker, 1-14. Ithaca: Cornell University Press.
- Graburn, H. H. N. 1983. The Anthropology of Tourism. *Annals of Tourism Research* 10 (1): 9-33.
- Hejvud, E. 2004. *Politika*. Београд: Clío.
- Hirš, F. Ž. 1983. Od hodočasnika do putnika litalice. *Kultura* 60/61: 211-233.
- Judge, D. 2008. "Aristocracy". In *International Encyclopedia of the Social Sciences* Vol. 1, ed. W. A. Darity, 173-174. Farmington Hills, Mich.: MacMillan Reference Books.
- Kardelj, E. 1977. *Razvoj socijalizma kroz najrazličitije oblike*. Sarajevo: NIŠRO "Oslobođenje".
- Коматина, М. 1982. *Несврстаност*. Београд: Институт за политичке студије факултета политичких наука.
- Ковачевић, И. 1985. *Semiologija rituala*. Београд: XX век, 133-142.
- Ковачевић, И. 2007. *Антропологија транзиције*. Београд: Српски генеалогски центар, 109-153.
- Kranjc, M. 2008. Atentati na Tita (14). Strah na "Galebu". *Вечерње новости* [online], 5. јун.
- Kuljić, T. 1997. Tito do vlasti (1937-1945). Strukture, procesi, ličnost. *Tokovi Istorije* 1-2: 56-79.
- Kuljić, T. 1998. *Tito: sociološkoistorijska studija*. Београд: Институт за политичке студије.
- Lič, E. 2002. *Kultura i komunikacija*. Београд: XX век, 115-118.
- Лутхар, О. и Т. Петровић. 2005. Балкан у западним туристичким водичима-креирање идентитета кроз конструкцију перифесије. У *Са бедкером по југоисточној Европи*, ур. Ђ. С. Костић, 177-193. Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Mandić, B. 2005. *Tito u dijalogu sa svijetom*. Novi Sad: Agencija "Mir".
- Mates, L. 1980. Predgovor u *Maršal mir*, Z. Štaubringer, 5-9. Zagreb: Globus.
- Maczak, A. 2001. "Aristocracy/Nobility/Gentry, History of". In *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*, eds. N. J. Smelser, P. B. Baltes, 737-193. Palo Alto and Berlin: Elsevier Science Ltd.

- Милановић, Б. 2006. Прохујало са Титом: Несврстани на маргини. *Политика* [online], 13. септембар.
- Nash, D. 1979. The Rise and Fall of an Aristocratic Tourist Culture. Nice: 1763-1936. *Annals of Tourism Research* 6 (1): 61-75.
- Nick, S. 1982. Doprinos Jugoslavije akcijama za miroljubivo rešavanje sporova među nesvrstanim zemljama. U *Društvene osnove jugoslovenske politike nesvrstanosti*, 138-143. Beograd: Centar za marksizam univerziteta u Beogradu, Marksistički centar organizacije SK u Beogradu.
- Nunjes, T. 1983. Turizam u antropološkoj perspektivi. *Kultura* 60/61: 100-110.
- Petković, R. 1985b. Nesvrstanost i kulturni razvoj. U *Kulturološki aspekti politike nesvrstanosti*, 15-27. Beograd: Centar za marksizam univerziteta u Beogradu, Marksistički centar organizacije SK u Beogradu, "Međunarodna politika".
- Petranović, B. 1988. *Istorija Jugoslavije 1918-1988: Socijalistička Jugoslavija 1945-1988* (knj. 3). Beograd: Nolit.
- Rajak, S. 2005. In Search of a Life Outside the Two Blocks: Yugoslavia's Road to Non-Alignment. U *Velike sile i male države u hladnom ratu 1945-1955. Slučaj Jugoslavije*, ur. Lj. Dimić, 83-105. Beograd: Katedra za istoriju Jugoslavije Filozofskog fakulteta, Arhiv Srbije i Crne Gore, Institut za noviju istoriju Srbije; London: Centar za istraživanje hladnog rata LSE.
- Rapport, N. and J. Overing. 2005. "Tourism". In *Social and Cultural Anthropology. The Key Concepts*, 353-360. London and New York: Routledge.
- Rose, D. 1996. "Capitalism". In *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, eds. A. Barnard and J. Spencer, 83-84. London and New York: Routledge: 83-84.
- Совиљ, М. 2007. Посета Јосипа Броза Тита Чехословачкој марта 1946. године. *Токови историје* 1-2: 133-153.
- Smit, DŽ. K. 1983. Organizovano putovanje. *Kultura* 60/61: 188-210.
- Sobe, W. N. 2006. "Slavic Emotion and Vernacular Cosmopolitanism. Yugoslav Travels to Czechoslovakia in the 1920s and 1930s". In *Turizm. The Russian and East European Tourist under Capitalism and Socialism*, eds. A. Gorsuch and D. P. Kenker, 82-96. Ithaca: Cornell University Press.
- Станковић, Р. 2007. "Титов кувар" као хит. *НИН* [online], 9. август.
- Stojanović, D. 2006. Turizam i konstrukcija socijalnog i nacionalnog identiteta u Srbiji krajem 19. i početkom 20. века. *Godišnjak za društvenu istoriju* 13 (1-3): 41-59.
- Stojković, M. 1982. "Uvodna reč". U *Društvene osnove jugoslovenske politike nesvrstanosti*, ur. Z. Stojiljković, D. Vulović, S. Stefanović, 113-118. Beograd: Centar za marksizam univerziteta u Beogradu, Marksistički centar organizacije SK u Beogradu.
- Tarner, L. i Dž. Eš. 1983a. Varvarin i turista. *Kultura* 60/61: 62-81.
- Tarner, L. i Dž. Eš. 1983b. Politika sunčanog pojasa. *Kultura* 60/61: 139-148.
- Tito, J. B. 1962. *Govori i članci 12. IX 1960-29. VI 1961* (knj. XVI). Zagreb: Naprijed.
- Tito, J. B. 1981. *Nesvrstanost-savjest i budućnost čovječanstva*. Sarajevo: Oslobođenje.
- Тіцац, О. Трагом галебових путовања. *Сушаčka revija* [online], 54/55.
- Štaubringer, Z. 1980. *Maršal mira*. Zagreb: Globus.
- Van den Berghe, L. P. 1996. "Tourism". In *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, eds. A. Barnard and J. Spencer, 551-553. London and New York: Routledge.

- Wickens, E. 2002. The Sacred and the Profane. A Tourist Typology. *Annals of Tourism Research* 29 (3): 834-851.
- Yamashita, S. 2001. "Toursim". In *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*, eds. N. J. Smelser and P. B. Baltes, 15797-15800. Palo Alto and Berlin: Elsevier Science Ltd.

Izvori

- Архив Југославије, Савезно Извршно веће, у тексту: АЈ, 130-608-1004.
- Архив Југославије, Савезно Извршно веће, у тексту: АЈ, 130-633-1046.
- Архив Јосипа Броза Тита, Архив Председника Републике, у тексту: АЈБТ, КРР I-2/4-1.

Web stranice

- <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/read.php?id=4514> [decembar 2008].
- <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/read.php?id=3174> [decembar 2008].
- <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/read.php?id=1645> [decembar 2008].
- <http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2006/04/25/srpski/VE06042402.shtml> [decembar 2008].
- http://www.b92.net/kultura_old/index.php?view=2&hgl=amerikana&did=173 [decembar 2008].
- <http://www.glas-javnosti.rs/clanak/vesti/glas-javnosti-13-09-2008/tone-titova-jahta-galeb> [decembar 2008].
- <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=54-55&C=9> [decembar 2008].
- Titova krstarica. Galeb uskoro ponovo plovi?* <http://www.seebiz.eu/hr/seebiz-trend/auto-moto-nautica/galeb-uskoro-ponovno-plovi%3F,3805.html> [februar 2009].
- <http://www.novosti.rs/code/navigate.php?Id=16&status=jedna&datum=2008-06-05&feljton=3839> [februar 2009].
- <http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/t6535.sr.html> [novembar 2008].
- <http://www.nin.co.yu/pages/article.php?id=32982> [mart 2009].

Vizuelni materijal

- Kostin, Sergej. 2003/2005. *TITO. Posmrtna biografija*. Телекомпания НТВ/Београд: Visionary Thinking D.O.O.

Marija Krstić

Tito as a Tourist

Yugoslavia's foreign policy orientation and the country's role in the nonaligned movement made it possible for Josip Broz Tito to behave like a tourist. This paper aims to show what kind of tourist Tito was and what

elements of tourism are to be found in his travels. Tito's travels were to be contextualized into an aristocratic tourism and the creation of his personality cult within the Yugoslav political system. The paper will also highlight the contradictions between the official communist ideology and the undisputed leader's actions which have the characteristics of a capitalist tourist. Within this contradiction, the vindicating mediating factors, "the policy of peace" and the nonaligned movement as the rationale for most of Tito's travels as a tourist, were also backed up by the absolute impossibility of publicly drawing attention to the travels of aristocratic luxury unbecoming to the leader of a proletarian movement and of the working class struggle for power.

Key words: Josip Broz Tito, nonaligned movement, Yugoslavia, tourism, travels.

Marija Krstić

Tito en tant que touriste

La politique extérieure yougoslave et son rôle dans le Mouvement du non-alignement permettait à Josip Broz Tito de se comporter en touriste. L'objectif de ce travail est de montrer quel genre de touriste était Josip Broz Tito et quels éléments du tourisme accompagnent ses voyages. Les voyages de Tito seront contextualisés dans le tourisme aristocratique et la construction du culte de la personnalité de Tito au sein du régime politique yougoslave. Egalement seront mises en lumière les contradictions entre l'idéologie communiste dominante et le comportement du leader sacro-saint doté de caractéristiques d'un touriste capitaliste. Dans cette contradiction, les facteurs justificateurs : celui faisant de Tito un médiateur, celui de "sa politique de paix" et enfin le mouvement de non-alignement comme base de la plupart des voyages touristiques de Tito, se trouvent encore renforcés par l'impossibilité absolue de dénoncer publiquement les voyages touristiques de luxe aristocratique, luxe inapproprié à un leader du mouvement prolétarien et de la lutte de la classe ouvrière.

Mots-clés : Josip Broz Tito, non-alignement, Yougoslavie, tourisme, voyages

Primljeno 20.09.2009.

Prihvaćeno: 5.01.2010.